

Ürdün Çerkes Diasporası*

Kimlikleri, Tarihi Vatanları Hakkındaki Tasavvurları ve Kuzey Kafkasya'daki Duruma Etkileri

Anastasia Ganich**
Çev. Çetao Deneş Kayhan

Özet

Makalede Ürdün Çerkes diasporasının sosyolojik açıdan tasviri yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı Ürdün'de yaşayan Çerkes diasporasının günümüzdeki (2003) durumunu analiz etmek, özellikle bölgede yaşayan Çerkeslerin kendilerini tanımlama şekillerini incelemek; Kafkasya, Rusya ve diasporanın geleceğiyle ilgili düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmak; diasporanın tarihi vatanlarıyla olan bağlarına ve bu bölgedeki duruma olan etkilerine ışık tutmaktır.

Makale yazarın 2001-2002 yıllarında Ürdün'de, Kabardey-Balkar ve Abhazy Cumhuriyeti'nde ve Moskova'da gerçekleştirdiği alan çalışmalarına dayanmaktadır. Elde edilen bulgular, ileride düzeltmelere ihtiyaç duyan hipotezler olarak ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çerkes, diaspora, Kafkasya, vatana dönüş, Ürdün

Circassian Diaspora in Jordan

Identity, Imagination of the Historical Homeland and Impact on the Situation in the North Caucasus

Abstract

This article aims to make a sociological description of the Jordanian Circassian diaspora. The study targets to analyse the contemporary Circassian diaspora in Jordan (in the year 2003), to investigate the self-

* "Tsentralnaya Aziya i Kavkaz" (İsveç) dergisinde Rusça ve İngilizce olarak yayımlanmıştır. (No 1(25) 2003) <http://www.ca-c.org/journal/2003>. Türkçe çevirisinin yayımlanmasına izin verdiği için dergi yönetimine teşekkür ederiz. (Makale gönderim tarihi: 08.09.2017, makale kabul tarihi: 13.10.2017).

** Anastasia Ganich, M.V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi, Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü, "Kafkasya ve Merkezi Asya" Eğitim -Koordinasyon Merkezi çalışanı. E-mail: astganich@gmail.com

identification of the people living in the region; to look into the perception about the Caucasus, Russia and the diaspora's future, and to reveal the links with the historical homeland and their impact on the developments there.

The article is based on the field materials collected by the author in the Hashemite Kingdom of Jordan, the Republic of Kabardino-Balkaria, Abkhazia, and in Moscow in 2001-2002. The results and conclusions of this study should be treated as hypothetical and needs to be corrected in the course of further research.

Keywords: *Circassian, diaspora, Caucasus, repatriation, Jordan*

Yakın ve Ortadoğu ülkelerinde yaşayan Kuzey Kafkasya diasporası konusu günümüzde oldukça popülerdir. Rusyalı ve yabancı araştırmacılar bu toplumun oluşumunu, evrimini ve günümüzdeki durumunu tarihi, sosyo-kültürel, politik ve etnografik açılarından ele alıyorlar. Bu ilginin nedeni, Kafkasya'nın farklı devletlerin ticari-ekonomik, politik, dini alanlarında geçmişte ve bugün oynadığı; aynı şekilde Kafkasyalıların Doğu ülkelerinin (Memluk dönemi Mısır, Osmanlı İmparatorluğu, modern Türkiye, Suriye, Ürdün) tarihinde oynadıkları rolle açıklanabilir. Toplumsal algı Kafkasya'da bugün yaşanan gelişmeleri kısmen diasporanın faaliyetleriyle ilişkilendiriyor. Ayrıca Kafkas Savaşı döneminin ve *muhacirstvonun** dikkatle incelenmesi Çerkeslerin, Abhazların, Çeçenlerin, Dağıstan halklarının ve Osetlerin geçmişine dair düşünceye önemli katkı sağladı.

Konu tarihi açıdan yeterince incelenmiş olsa da, aynı şeyi Yakındoğu'daki diasporanın günümüzdeki durumuyla ilgili söylemek zor. Bu makale, Rusya biliminde sayısı az olan, çağdaş Çerkes¹

* Muhacirstvo – Rusça literatürde Kuzey Kafkas halklarının Osmanlı İmparatorluğu'na göçü için kullanılan özel terim. (ed.)

¹ Yakındoğu'da genellikle sadece Çerkes-Adıgeler değil bütün Kuzey Kafkasyalılar "Çerkes" (Arap. "Şarakis") olarak adlandırılıyor. 19. yüzyılın ilk yarısında da bu etnik ad benzer şekilde kullanılıyordu. O zaman "Kafkas Cephesi'ndeki" olayları izleyen Avrupa ve kısmen Rusya basınında, Kuzey Kafkasya'nın bütün halklarının kökeninin Çerkeslerden geldiği düşüncesi hakimdi. 19. yüzyıl Rus ve yabancı edebiyatında "Çerkes" adının yaygın olarak böyle kullanılması, o zaman Kuzey Kafkasya'da Çerkeslerin (Adıgelerin) en büyük etnik grup olmalarından kaynaklanıyordu. Çevrelerindeki halklar

diasporasını sosyolojik yönden tasvir etme denemelerinden biridir. Bu çalışmanın temel amacı, Ürdün’de yaşayan Çerkes diasporasının günümüzdeki durumunu analiz etmek, özellikle bölgede yaşayan Çerkeslerin kendilerini tanımlama şekillerini incelemek; Kafkasya, Rusya ve diasporanın geleceğiyle ilgili düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmak; diasporanın tarihi vatanlarıyla olan bağlarını ve bu bölgedeki duruma olan etkilerine ışık tutmaktır.

Bu çalışmanın yazılmasında temel olan kaynaklar, yazarın 2001-2002 tarihleri arasında Ürdün Haşimi Krallığı, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, Abhazya Cumhuriyeti ve Moskova’da gerçekleştirdiği alan çalışmalarıdır. Ayrıca, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Yakın Tarih Dökümantasyon Merkezi’nde (ЦДНИ КБР) “Rodina Vakfı”nın faaliyetleriyle ilgili ilginç belgeler bulunmuştur. 12-21 Nisan 2002 tarihlerinde Ürdün’de Çerkes Yardım Derneği gençleriyle ve aktivistleriyle yaptığımız anketlerin sonucunda elde ettiğimiz verilerin öneminin de altını çizmek gerekir. Bunun bir pilot çalışma olduğunu da belirtmeliyiz. Bu çalışma sırasında elde edilen sonuçlar ve bulgular, ortaya konan sorunlarla ilgili ileride ciddi düzeltmelere ihtiyaç duyan hipotezlerdir.

Araştırmanın konusu esas olarak Çerkeslerdir, fakat Ürdün’de Çeçenler, İnguşlar, Dağıstan halkları mensupları, Abhazlar, Osetler (orada “dağlı” anlamına gelen Arapça “Kuşha” sözcüğüyle adlandırılıyorlar)*, Karaçaylar ve Balkarlar da yaşamaktadır. Bütün Kafkasyalıların nüfusu, yaklaşık bir hesapla 100 bin kişidir.²

Ürdün’de yapılan alan çalışmasının temeli 61 sorudan oluşan Arapça ankettir. Anket birkaç tematik bölüme ayrılmıştır: Anket yapılan kişilerle ilgili kişisel bilgiler, tarih bölümü, kültür bilim bölümü, Ürdün toplumunun toplumsal-politik yaşamında Çerkes topluluğunun yeri ve

üzerinde çok yönlü etkileri vardı. Bu makalede "Çerkes" adı diasporadaki etnik Çerkesleri (Adıgeleri) belirtmek için kullanılmıştır.

* Kuşha (“dağlı”) adı Arapların değil Kabardey Çerkeslerinin Osetlere verdiği isimdir. Kafkasya’da ve Türkiye’de de kullanılmaktadır. (ed.)

² Resmi nüfus sayımı yapılmadığından bu yaklaşık bir rakamdır. Bazı veriler Çerkes Yardımlaşma Derneği’ne aittir.

rolü hakkındaki sorular, tarihi vatanları hakkındaki düşünceleriyle bağlantılı sorular.

Anket çalışması iki şehirde, Amman ve İbrid'de öğrenciler, devlet memurları ve yaratıcı aydınların temsilcileriyle yapıldı. Ankete katılanların büyük çoğunluğu şehirli ve % 79,6'sı yüksek öğrenimliydi.

Anket uygulananların % 44,5'i Kabardey olmak üzere Bjeđuđlar, Şapsığlar, Abzehler, Hatukaylar ve Ubıhlardı.³ Yaş kategorisi olarak dört grup belirlendi: 25 yaş altı, 25-40 yaş arası, 40-60 yaş arası ve 60 yaş üstü. Bu aynı sorulara verilen cevaplarda düşüncenin daha açık ayırt edilmesini sağladı.

Çerkesler Amman, Naur, Vadi es-Sir, Ez-Zerka, Er-Rusayfa, Caraş, Bayadır, Marc al-Hammam ve Azrak'ta yaşıyorlar. Bazı yerleşim yerlerinde yoğun olarak, bazılarında ise dağınık olarak bulunuyorlar ve bu durum bilinç düzeylerinde doğrudan etkili oluyor. Ailelerin daha yoğun gruplar halinde yaşadıkları yerlerde Çerkesçe daha sık duyulabiliyor, Çerkes gelenekleri de yaşamlarında daha önemli rol oynuyor.

Etnik kimlik konusu, kişinin belli bir etnik gruba aidiyet bilincinden ulusal dili bilmeye ve geleneklere bağlılığa kadar birçok bileşenden oluşması nedeniyle hayli karmaşık. Ayrıca her bileşenin etnik, sosyal, kültürel ve eğitimsel çevre gibi dış etkenlerin etkisinden kaynaklanan kendi özellikleri var.

Anket yapılan kişilerin yarıdan fazlası kendini hem Kafkasyalı hem de Ürdünlü olarak görüyor; doğuştan ve düşünce tarzı bakımından "Kafkasyalı", vatandaşlık bakımından "Ürdünlü". Anket yapılanların sadece % 24,1'i kendini sadece Kafkasyalı ve % 10'u sadece Ürdünlü olarak görüyor. Bu yaklaşım üç halde ortaya çıkmış olabilir: Ürdün toplumuna entegrasyon; devletin ulusal politikası⁴ ve son olarak

³ Ürdün'de yaşayan Ubıhlarla ilgili kesin veriler yok. Ubıhlar uzun zaman önce dillerini kaybetmişler, sadece dedelerinin Ubıh olduğunu hatırlıyorlar.

⁴ Resmi belgelerde Ürdün'de etnik azınlık olmadığı, çünkü bütün vatandaşların Ürdünlü olduğu, eşit hak ve olanaklara sahip oldukları deklare ediliyor. Anayasa'ya göre ise ülke nüfusu din ve milliyet farkı olmaksızın Arap ulusunun parçası olarak tanımlanıyor.

kişilerin bilinçli tercihi, başka bir deyişle, içinde yaşanılan ve sonraki kuşakların yaşayacağı toplumdaki dışlanma endişesi.

Anket yapılan kişilerin çoğu için Çerkes olmak dürüstlük, cesaret, kendine ve insanlara saygı gibi bazı olumlu niteliklere sahip olmak demek. “Sizin için Çerkes olmak ne demek?” sorusuna öğrenciler şu cevapları verdiler: “Bu kendim ve halkım için bu topraklarda tarih ve gelenekler bakımından güzel bir hayat demek, böyle bir şeyi daha önce görmedim. Halkımla bir bütün olmak demek, vatana dönebilme umudu demek” (T.M., 22). “Çerkes (kadını) olmakla gurur duyuyorum, bunun için Allaha şükürler olsun. Bazı sorunlar olsa da başka biri olmak istemezdim.” (N.G., 22). “Çerkes olmak demek yabancı olmak demek. Günümüzde Çerkes yok edilmiş bir medeniyetin ve kültürün kalıntısı olmak demek. Tek suçu da zamanın maddiyatçı ve acımasız yaşam koşullarına uymayan ruhu. Bu devirde Çerkes olmak zor.” (K.M., 21). “Biz şöyle hissediyoruz, kanımız Çerkes, zihniyetimiz ise Arap. İslam birinci planda, milliyet ise ikinci.”⁵

Burada diasporanın günlük yaşamındaki bilincinde ulusal ve dini olanın ilişkisi sorununu karşımıza çıkaran karışık ama çok önemli bir yaklaşımla karşılaştık. Ankete katılanların çoğu önce Müslüman, sonra Çerkes olmanın önde geldiğini belirtti.

Bu konunun üzerinde biraz daha durmakta fayda var. Bugün diaspora Çerkesleri, Kafkasya’da yaşayanlara göre daha dindar olmalarıyla, İslam’ın itikatlarına daha bağlı olmalarıyla ayrılıyorlar. Ancak bunun her zaman böyle olduğunu söylemek mümkün değil. 19. yüzyılda Kafkas halklarıyla ilgili etnografik çalışmalar yapan birçok yazar Dağlıların dini yaşantısında pagan, Hristiyan ve Müslüman inançlarının bir arada bulunduğunu belirtiyor (Osman-bej 167). Bu daha çok Çerkeslere ve Abhazlara özgü. Kuzeydoğu Kafkasya halkları bunun dışında tutuluyor. 1834-1859 yıllarında İmam Şamil burada İslam devleti kurmak için verimli zemini bulmuştu. Kuzeybatı Kafkasya’da ise onun kafirlere karşı mücadele çağrılarını heyecan yaratmadı. Müslümanlığı yaymak için Kırım Hanlığı’ndan ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan Kuban ötesine ve Kabardey’e yollanan çok sayıda tebliğciye rağmen Çerkesler uzun süre İslam’a biçimsel olarak

⁵ Yazarın 2002’de Ürdün’de yaptığı saha çalışmaları. Deft. 1/2/6.

uydular, diğ er inançların temsilcilerine hoşgör üyle yaklaşt ılar (Bkz. Unejev 75). Diasporada ise kısm en çevrelerindeki toplumun etkisiyle oldukça güçlü bir İslamlaş ma yaş andı, bu da bazı geleneklerin kısm en değ iş ikliğ e uğ ramasına yol açtı. “Bütün gelenekleriniz İslam’a uygun mu?” sorusuna % 45.4 “evet”, % 17.6 “bazıları”, % 16.6 ise “hayır” cevabını verdi. En önemli uyuş mazlık içkili törenler, kızlar ve erkekler arasındaki serbest iletişim şekli ve bazı danslar olarak görülüyor. Bu görüşler tamamen baskın kültürün ve ideolojinin etnik azınlıklar üzerindeki doğal etkisiyle bağlantılı. Aslında Kafkasya’da da aynı durum yaşanıyor, ancak bir farkla, etnik kitle geleneklerin yeniden üretilmesi ve dönüşümü için yeterince büyük. Geleneklerin değ iş mez ve statik olduğu düşüncesi bize göre doğru değ il. Gelenekler zamanın etkisiyle ve yeni sosyal koşullara bağı lı olarak değ iş ime uğ rarlar, o zaman bazıları uygulanamaz veya zor uygulanabilir olur. Kafkasya’da, belirttiğimiz gibi, etnik kitle daha büyük olduğ undan çeşitlenme daha kolayken, tarihi vatanla ilişki imkanının kısıtlı ve çevre toplumun düşünce yapısının ve geleneklerinin tamamen farklı olduğ u diasporada, yaşanan ülkenin kültür çerçevesine girmeyen bazı gelenekler “eleniyor”. Diasporada gelenekler babadan oğ ula aktarılıyor, dışarıdan beslenmiyor. Bu geleneklerin uygulama alanı oldukça dar, topluluk içi ve aile içi ilişkilerle sınırlı. Ayrıca bu alan sürekli daralıyor: gelenekleri bilen yaş lılar ölüyor, gençler ise daha fazla Arap kültürünün etkisinde kalıyor. Daha çok bugüne uyan ya da yaş lılara ve kadınlara saygı, konukseverlik gibi genel insani değ erlere karşılık gelen geleneklere uyuyorlar. Düşünler de Çerkes geleneklerine göre yapılmaya çalışılıyor.

Anket uygulanan tüm kişiler kültürün ve dilin yok olmasının önüne geçilmesi gerektiğini söyledi. Genel Çerkes halkının bir parçası olarak kalabilmenin yegâne şartının bu olduğunu düşünüyorlar.

İsim seçimi de etnik bilincin göstergelerinden biri olarak değ erlendirilebilir. Anket uygulananların % 45.4’ü çocuklarına Çerkes ismi koyduğunu, % 21.3’ü Müslüman-Arap isimlerini, % 30.5 her ikisini de verdiğ ini belirtti. Bu dağılımın nedeni anket uygulananların yaş farklılığı olabilir. Önceleri Arap isimleri vermeyi tercih ederlerken (40 yaş ve üzeri), bugün daha çok Kafkas isimleri veriyorlar. Bu durum dolaylı olarak Çerkeslerin kendilerini yaşadıkları toplumdan ayrı tutma, ulusal aidiyetlerini vurgulama çabasını gösteriyor olabilir. Bu özellikle

duygusal etnik bilinç dalgalanmalarını daha yoğun yaşayan gençler için karakteristik.

Anket sırasında günümüz Çerkeslerinin bağlı oldukları değerleri Tablo 1'deki gibi sınıflandırdık.

Tablo 1. Ankete göre Çerkeslerin bağlı oldukları değerler

	25 yaşın- dan küçük	25-40 yaş arası	40-60 yaş arası	60 yaşın- dan büyük	Toplam	%
Arap	2	3	3		8	7.4
Kafkas	23	2	10	4	39	36.1
Arap ve Kafkas	3	3	15	5	26	24.07
Avrupa	4	2	7		13	12.03
Hepsi	8	4			11	10.2
Kesin değerleri yok		1			1	0.9
Cevap- sız	3	1	4	1	9	8.3

Meslek seçimleri de oldukça önemli bir gösterge. Çerkeslerin Ürdün'e ilk gelişinden itibaren orduda, polis teşkilatında ve kamuda hizmet en tercih edilen mesleklerdi. Çerkesler bu kurumlarda uzun süre ayrıcalıklı konumlarını korudular. Bu meslekler prestijini bugün hala koruyor olsa da Çerkesler yavaş yavaş mühendislik, tıp ve bilimle ilgili alanlara geçiyor, toplumun statüsü de değişime uğruyor. Anket yapılan kişilerden birinin de dediği gibi "en yukarılarda artık Çerkesler yok." Eski nüfuzları kısmen hala hissediliyor olsa da, muhtemelen günümüz Ürdün'ünde Çerkesler bu alanlardaki mevkilerini Araplara bırakıyorlar.

Dilin korunması toplumun en temel görevlerinden biri. Çünkü dil kültürel mirasın en önemli katmanını içinde barındırıyor ve bir etnik grubun var olup olmadığını söylemeye izin veriyor. Üç kuşağın (büyükbaba/büyükanne, ebeveyn ve çocuklar) beraber yaşadığı ailelerde, ebeveynin kendi anne babalarıyla Çerkesçe, kendi aralarında

iki dilde birden, çocuklarıyla ise Arapça konuştuklarını gözlemledik. Genç kuşakta anadil bilgisi günlük dille sınırlı. Dilin kaybolmasına neden olabilecek bu durum topluluğun yaşlı kuşağını endişelendiriyor. Sorunu kısmen, Amman yakınlarındaki Prens Hamza bin-Talal adına kurulan, okulda verilen derslerle anadil dersleri yardımıyla çözmeye çalışıyorlar. Ancak öğretmenler okul dışında çocukların Çerkesçe konuşmalarından şikayetçi.

Dil problemi sadece öznel değil, genelde Ürdün, özelde de Çerkes toplumunda gözlemlenen nesnel süreçlerle ilişkili. İlk olarak, Çerkeslerin ailelerin bir arada yaşadığı bugünkü yerleşim düzeni gittikçe bozuluyor, bu da dilin kullanım alanını büyük ölçüde daraltıyor. İkinci olarak, Çerkesler ve Araplar arasında karışık evliliklerin sayısı artıyor. Ankete katılanların % 63.8'i bu evlilikleri onaylamıyor, fakat % 30'u normal ve doğal karşılıyor. Bu tutumlarını da din birliğiyle ve "aynı toplumda yaşıyoruz" argümanı ile açıklıyorlar. Bu düşünce bizce oldukça ilginç; zira toplumun geleceğini tarihi vatanlarında görmeyen ve Arap toplumuna entegre olmaktan yana olan kısmının tutumunu yansıtıyor.

İkinci grup sorularımız diasporada yaşayan Çerkeslerin Kafkasya, Rusya ve kendi gelecekle ilgili görüşlerini kapsıyor. Anket sonuçlarıyla ışık tutmak istediğimiz konular: görüşülen kişilerin tarihi vatanlarını hangi bilgiler temelinde ve nasıl tasavvur ettiği, Kafkasya tarihine olan ilgileri, Kafkasya'da savaşın bitmesinden sonra halklarının başına gelen felaketin izlerini halen koruyup korumadıkları. Bunlarla ilgili tasavvurlar genellikle kuşaktan kuşağa aktarılan anlatılara dayanıyor. Ayrıca bilgi kaynakları arasında tarih kitapları, kişisel arşivler, filmler ve diasporada yaşayan Çerkesler tarafından çekilmiş amatör belgeseller de sayılabilir. Cevap verenlerin % 71'i atalarının ne zaman Ürdün'e geldiğini biliyor. Verilen cevaplara göre göç dalgalarının tarihlerini daha net öğrenmek mümkün oluyor. Bununla birlikte, sözlü bilgi aktarımının zamanla olgularda bir derecede yanılmaya yol açabileceğini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Buna rağmen anketlerde elde ettiğimiz verileri sizinle paylaşıyoruz, çünkü bunlar tarih literatüründe genel kabul gören göç dönemleriyle çelişmiyor. Bu verilere dayanarak yedi göç dönemi belirlenebiliyor: 1800'den sonra, 1846-1869 arası, 1870-1889 arası, 1890-1900 arası, 1901-1917 arası, 1945-1950 arası ve 1980 sonrası.

Rusya tarih biliminde Kafkas Dağlılarının göçünün nedenlerine dair çok sayıda çalışma bulunuyor. Bu nedenler arasında ekonomik, politik ve dini olanlar sayılıyor. Fakat ankete cevap verenlerin çoğu göçün nedenini din, atalarının Müslüman olmayan bir devlette yaşamak istememesi olarak görüyor. Arşiv belgelerinde de şu bilgilere rastlıyoruz: “...Onların sözlerine göre, bir yandan, Türkiye’de sultanın cömertliğini duydular ve Müslüman bir yönetim altında yaşamak için gittiler, diğer yandan memleketlerinde köşeye sıkıştırılmışlardı ve geleneklerine saygı gösterilmiyordu. Mesela askerler haremlerine girmeye cüret ediyorlardı” (AVPRI 517/2, 5084, 128). Ayrıca ileride Kafkasya’da yaşayan bütün Müslümanların askere alınacağı söylentileri yayılıyordu (Aynı arşiv 149).

Günümüzde Ürdün’de yaşayan Çerkeslerden de benzeri şeyler duymak mümkün. İki ifadeyi örnek verelim. Birincisi: “Onlar İslam dinine uymuyorlar, Çerkeslerin dağılmasının asıl nedeni bu. Burada, Ürdün’de olmamız, dini vecibelerimizi yerine getirmemiz ve “Darül İslam’da” (İslam topraklarında) yaşıyor olmamız önemli. (N.H., 21). İkincisi: “Bizimle Kafkasya’da yaşayan Çerkesler arasındaki fark davranışlarımızda, geleneklerde ve dini yaşayış şeklimizde. Onlar dinden çok uzaklaştılar, orada bizdeki gibi aile bağları yok. Biz Çerkes geleneklerine ve İslam’a onlardan daha fazla uyuyoruz.”(L.B., 23).

Tarihe olan ilgi de azalmıyor. En çok ilgi duyulan (% 42.6) göç dönemi. Bununla birlikte ankete katılanların % 24’ü sadece Kafkas Savaşı ve göçle sınırlı kalmadan, halkının tarihi hakkında mümkün olduğunca çok bilgi edinmek istiyor. Ankete katılanların % 57.4’ü atalarının bir zamanlar yaşadığı köyün adını ve yerini biliyor, Kafkasya’daki akrabalarıyla bağını zor da olsa sürdürmek istiyor (% 51’inin böyle bir ilişkisi yok). Bunun yanında % 66.6’sı kendileriyle Kafkasya’daki soydaşları arasında gözle görülür farklılıklar olduğunu düşünüyor. Bunlar Tablo 2’deki şekilde tanımlanıyor.

Tablo 2. Ankete göre Kafkasya'daki soydaşlar ile görülen farklar

Davranışta	26
Geleneklerde	27
Dilde	13
Cevapsız	29
Bize Arap toplumunun, onlara Rus toplumunun etkileri	5
Yaşam tarzında	14
Bizde her şey İslam kurallarına uygun	10
Kafkasya'da içki içiliyor, bu İslam'a göre yasak	2
Her konuda	7
Onlar kendi vatanlarında yaşıyorlar	2
Değerler ve düşünce yapısında	4
Bizler şehirli olduk, onlar ise atalarımız gibi hala çiftçilik yapıyorlar	1

Diasporanın temsilcileri Kafkasya ile ilgili haberleri daha çok orayı ziyaret edenlerden, orada eğitim görenlerden ve vatana kesin dönüş yapanlardan (repatriant) alıyor. Karşılıklı ilişki kurma imkanı her zaman mevcut değildi ve birkaç toplumsal-politik ve kültürel örgüt ve vakıf aracılığıyla sağlanabiliyordu. Örneğin, 1957 yılında SSCB'de yurt dışında yaşayan ülkedaşlarla* kültürel ilişkileri geliştirmek için bir devlet komitesi (*Gosudarstvenniy komitet po kulturnim svyazam s sooteçestvennikami za rubejom*) kuruldu. Aralık 1966'da komitenin Kabardey-Balkar şubesi açıldı (bugünkü Rodina Vakfı – *Blagotvaritelniy fond "Rodina"*) (TsDNI KBR R-865/1/2). Bu kurumun ilk sıradaki hedefleri tarih, dil, kültür, din ve diğer ortaklıklar temelinde ülkedaşlarla ve kurumlarıyla işbirliği; uluslararası antlaşmalarla belirlenen insan ve vatandaş hakları ve özgürlükleri çerçevesinde ülkedaşları destekleme olarak belirleniyor. Bu hedeflere ulaşmak için vakıf, ülkedaşların anadillerinde de olmak üzere eğitim almalarıyla,

* Ülkedaş – Türkçede benzer durumlarda “soydaş” kullanılıyor olsa da, Rusçada soy bağına göndermede bulunmayan *sooteçestvennik* kelimesinin karşılığı olarak “ülkedaş” tercih edildi. Hukuki yönü olan vatandaş veya yurttaştan farklı olarak *sooteçestvennik* (ülkedaş), kendisi veya ataları bugünkü Rusya Federasyonu topraklarında yaşamış, bugün farklı ülkelerde yaşayan kişileri kasteder. (ed.)

Rusya Federasyonu'ndaki öğretim kurumlarına girmeleriyle, oralardaki eğitim ve stajlarıyla ilgili politikaların belirlenmesine ve planların gerçekleşmesine katılıyor. Enformasyon-analitik ve yayın çalışması organize ediyor, kitle iletişim araçlarıyla ilişkileri destekliyor.

1980'li yılların sonuna kadar Ürdün'de faaliyet gösteren derneklerin asıl çabası, etnik bilinci ayakta tutmak ve kültürel faaliyetler (geceler ve forumlar) aracılığıyla Araplaşmaya ve asimilasyona karşı durmaktı. Kafkasya'dan gelen bilgiler son derece kısıtlıydı, gelen bilgiler de bölük pörçük, eksikti ve ata topraklarında olup bitenlerle ilgili genel bir resim vermiyordu. Yurt dışındaki ülkedaşlarla kültürel ilişkiler komitesinin Kabardey-Balkar şubesinin açılış toplantısında şu sözlere yer veriliyordu: "Suriyeli Kabardeylerin Kabardey-Balkar topraklarında yaşayan Kabardeylerin hayatıyla ilgili hiçbir fikri yoktu. Bazıları halkımızın İkinci Dünya Savaşı sırasında tamamen yok olduğunu, bazıları da Kabardeylerin ve Balkarların büyük Rus ulusu içinde tamamen eridiklerini sanıyordu." (Aynı arşiv R-865/1/2/1). Büyük ihtimalle aynı durum Ürdün için de geçerliydi.

Komite'nin çabaları sayesinde Ürdünlü Çerkesler, Kafkasya ile ilgili sesli ve görüntülü materyallere, kitaplara, gazetelere ve dergilere ulaşmaya, heyetler karşılıklı ziyaretler yapmaya başladılar. Bu ziyaretler kısıtlı olmasına ve devletin üst kurumları tarafından kontrollü olarak izin verilmesine rağmen Çerkeslerin tarihi vatanlarıyla tanışmalarında yavaş yavaş boşluğun doldurulmasını sağladı. Amman Kabardey-Çerkes Derneği (şimdi Çerkes Yardımlaşma Derneği) başkanı Cavdat Hatib Şupaş, 1969 yılında Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'ni ziyaret ettiğinde dönerken yanında "6 şişe 'Nalçik' maden suyu, mısır, ayçiçeği ve 2 kilo vatan toprağı" getirmişti (Aynı arşiv R-865/1/47/24).

Şube çalışanlarının raporlarında belirttikleri gibi, "Çerkesler, Sovyet Hükümeti'nin Suriye ve Ürdün'de yaşayan Çerkeslere ilgi göstereceğine ve vatanlarına dönmelerine izin vereceğini umut ediyorlar" (Aynı arşiv R-865/1/13/18). Çerkes diasporasının temsilcileri Osmanlı İmparatorluğu'na, sonra da Suriye ve Ürdün'e geldikleri ilk günden beri Kafkasya'ya geri dönme çabalarından hiç vazgeçmediler.

1860-70'li yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na gelen ve beklentileri konusunda hayal kırıklığına uğrayan Dağlılar vatanlarına geri dönmeye çalıştılar ve Türkiye'de bulunan Rusya elçiliğine çok sayıda dilekçe verdiler. Bu durum Çarlık hükümetini çok rahatsız etti ve

İstanbul'daki Rus konsolosuna "Kafkasya kökenli olup Türk tabiiyetine geçen ve vatanına geri dönmek isteyenlerin pasaportlarına kesinlikle red yazılması" talimat verildi (ASRSO-A 12/5/20/27).

Sovyetler Birliği döneminde de pratikte durum değişmedi. Çarlık döneminde olduğu gibi, SSCB hükümeti de Çerkeslerin dönüşünü reddediyordu, ancak bu kez gerekçe olarak Kafkasya'daki toprak ve konut yetersizliği gösteriliyordu. Perestrojka yıllarında ulusal değerlerin canlanması için koşullar oluştu. Vatanına dönmek isteyen soydaşların haklarını savunan ulusal hareketler ve toplum örgütleri ortaya çıktı. *Adıge Hase* (Çerkes Derneği) örgütlerinin toplantılarında ve Ekim 1990'da Nalçik'te kurulan Kafkas Dağlı Halkları Birliği kongresinde geri dönüş konusu görüşüldü.

1989 yılı başında Suriye Çerkesleri tarafından Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'a "234 aileye anavatanlarına dönüş hakkı tanınması ve Sovyet vatandaşlığı verilmesi" isteğiyle bir başvuru yapıldı. Aralık 1990'da Çerkes Yardımlaşma Derneği Suriye'deki SSCB elçiliğinden resmi ret cevabını aldı (Kushhabiev, *İ dolşe* 35).

Bugün geri dönüş eskisi kadar keskin bir konu değil. Anket sonuçlarına göre, görüşülenlerin % 42.6'sı geri dönüşe sıcak baktığını söylese de, bunun ne denli gerçekçi olduğunu zaman gösterecektir. Birçokları anavatandaki kriminal ortamdan ve ekonomik istikrarsızlıktan tedirgin. Yaşlı kuşak ise çocuklarının güvenliğinden endişe duyuyor. "Neden geri dönmek istemiyorsunuz?" sorusuna verilen en popüler cevaplar şöyle: "Orası bizim için farklı bir dünya"; "Orada kendimi yabancı hissediyorum"; "Ürdün'de elde ettiğim tüm varlığımı bırakmak istemiyorum"; "İslam topraklarını terk edip kafirlerin arasında yaşamak istemiyorum"; "Ürdün artık benim vatanım." Bambaşka değer yargıları ve düşünce yapısının hüküm sürdüğü, özelde Kafkasya'ya genelde ise Rusya'ya adapte olmak sorunların başında geliyor. Vatana dönmek isteyen birçok kişi kendisini bekleyen iş ve dil gibi problemlerin farkında. Kafalarında çizdikleri vatan tablosuyla gerçekte onları bekleyen vatan arasında büyük farklılıklar olma olasılığı onları korkutuyor. 1992 yılında vatanına dönen Türkiyeli bir Çerkes şunları söylüyor: "Dedelerimizin anlattıkları sayesinde kafamızda bir Kafkasya imajı oluşmuştu. Buraya geldiğimiz zaman ise bunların hiçbirini bulamadık. Bu bizim için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Bu durumun sebebini herkes farklı şekilde yorumluyor.

Tek sebep din değil. Burada kalanlar ve bizler arasında birçok farklılık var.”⁶

Geri dönen birçok Çerkes anavatanına uyum sağlayamıyor, ya geri dönüyor ya da Almanya, Amerika gibi ülkelerde yaşayan akrabalarının yanına gidiyor.

1998 yılında diaspora Çerkeslerinin tarihi vatanlarına ilk ve herhalde tek resmi dönüş olayı gerçekleşti. Yaklaşık 35 Kosovalı Çerkes aile Adıgey Cumhuriyeti’ne geldi. Bu politik olayın bir ön tarihi vardı. 1996 yılında, ilk Kosova krizi sırasında Yugoslavyalı Çerkesler vatanlarına geri dönüş konusunda yardım istediler. Bu basit bir durum değildi. Bir yandan Arnavutlar Çerkesleri Sırlara bağlılıkla suçluyor, diğer yandan Sırlar Çerkeslere dinlerinden dolayı kuşkuyla yaklaşıyorlardı. Başında Boris H. Akbaşev’in bulunduğu Dünya Çerkes Birliği yönetimi birçok kez Rusya hükümet dairelerine bunun için başvuru yaptı. 1998 yılında resmi prosedür tamamlandı ve ilk grup Adıgey’e ulaştı. Kendilerine Maykop yakınlarında 150 hektar arazi tahsis edildi ve burada Mafehabl köyü kuruldu. Dönenlerin yerleşmeleri ve en hızlı şekilde adaptasyonu için koşulların yaratılmasıyla, diasporayla ilişkileri geliştirmek için kurulan “Samgur” Vakfı ve “Dönenlerin Adaptasyon Evi” (*Dom adaptatsii repatriantov*) derneği ilgilendi. Bazı aileler Kafkas toplumuna adapte olamadı ve Kosova’ya geri döndü (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Çemşo).

Rusya Federasyonu yasaları yurt dışında yaşayan ülkedaşlarıyla ilişkilerin her yönünü tam olarak göz önüne almıyor, bu da geri dönüşle ilgili sorunların çözümünü çok zorlaştırıyor. Rusya Federasyonu’nun 31 Mayıs 2002 tarihinde kabul edilen ve Rusya dışında yaşayan ülkedaşlarla ilgili devlet politikası hakkındaki yasası, sürekli ikamet için Kafkasya’ya dönüş ve vatandaşlık alma prosedürünü zorlaştırdı. Şimdi Rusya vatandaşı olmak için (oturma izni alıp vatandaşlığa başvuru dilekçesi verildiği günden itibaren) 5 yıl sürekli ikamet ve Rusça bilme şartı aranıyor (*Zakon o gosudarstvennoy politike Rossijskoy Federatsii v otnoşenii sooteçestvennikov za rubejom* 13). Yeni yasayla beraber daha önceki kararlar, özellikle 24 Mayıs 1999 tarihli Yurt Dışındaki

⁶ "Kabardey-Balkar’da İslam” araştırma projesi esnasında toplanan belgelerden faydalanılmıştır. Nalçık, 2002.

Ülkedâşlara İlişkin Rusya Federasyonu'nun Devlet Politikası (No 99-F3) adlı federal yasanın 11. maddesi ortadan kalkıyor. Bu maddenin ikinci fıkrasında şöyle deniyordu: "Rusya Devleti'nin sınırları dışında kalmış ve Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği vatandaşlığını kaybetmiş veya onu özgür gönüllü iradeleri olmadan kaybetmiş uyrukları, onların doğrudan nesep silsilesindeki torunları Rusya Federasyonu vatandaşlığı kazanırlar."

Yeni yasa diasporada ciddi hoşnutsuzluk yarattı: "Çerkeslerin vatandaşlık alabilmesinin önüne yasal engeller çıkarıyorlar, oradaki yönetimler de buna engel oluyorlar." (Y.K., 22). "Rusya vatandaşlığı almamız zor, bu da Çerkes göçmenlerin torunlarına olumsuz yansıyor." (P.K., 23).

Bazı anket katılımcılarının Kafkasya'daki durumla ilgili verdiği cevapları bütün topluma özgü kabul etmek mümkün değil. Bu cevaplar çok çeşitli, ancak yine de ilginç: "Kafkasya'da ekonomik hayat ağır, fakat bizim de buradaki durumumuz katlanılmaz. Atalarımın topraklarına dönmeyi çok istiyorum." (M.K., 19). "Allah'tan onlara doğru yolu göstermesini ve İslam'a döndürmesini niyaz ediyorum." (A.S., 59). "Kafkasya'da ekonomi kötü durumda ve Çeçen savaşının sonuçları ağır olacak." (D.M., 19). "Kafkasya'da bölgeye özgü şartlar nedeniyle genel durum istikrarsız, özellikle Çeçenistan'da ve Abhazy'a'da. Bu da ekonomik durumu etkiliyor." (Y.K., 22)." Rusya'nın siyasi yapısında, hayat, dedelerimizin göç etmesine neden olan ilkeyi bozuyor. Şimdi dönecek bir yer yok, çünkü orada hiçbir şey yok." (N.H., 21). "Bizler burada Arap ve Müslüman bir toplumun içinde yaşamamıza rağmen, kendimizi, varlığımızı belirleyen dilimizi, geleneklerimizi ve değerlerimizi korumak için mücadele ediyoruz. Orada ise İslam dininden uzak olan Rus düzenine karşı mücadele ediyorlar. Ne farkı var! Biz Arap ve İslam toplumuyla birlikte varlığımızı sürdürüyoruz, onu muhafaza ediyoruz, onlar ise atalarımızın dinine değer vermeyen bir toplumda yaşıyorlar. Biz burada anavatanımıza dönmenin hayalini kuruyoruz, çünkü vatansız insan annesiz insan gibidir. Kalplerimizde her zaman vatanımızı en mükemmel olarak görüyoruz." (Ş.B., 22). "Çerkesler üç cumhuriyete bölünmüşler ve farklı etnik gruplarla beraber yaşıyorlar. Bu cumhuriyetlerden her biri küçük ve ekonomik olarak zayıf ve hepsi merkezden sübvansede ediliyor. Bu

demek oluyor ki, diğer ülkelerde yaşayan kardeşlerine kültürel destek verecek bütün imkanlara sahip değiller.” (Z.D. , 42).

Son zamanlarda Rusyalı Çerkeslerin diaspora ile olan ilişkileri üç temel ilke üzerinde kuruluyor: kültür-egitim, ekonomi ve din. Din üzerinden kurulan ilişkileri Rusya medyası sık sık kriminal faaliyetlerle, özellikle Çeçenistan’a para, silah ve paralı savaşı gönderilmesiyle bağlantılandırıyor.

Kafkasya’da ve Çerkeslerin yaşadığı diğer ülkelerde, farklı zamanlarda, kültürel ilişkiler ve ortak enformasyon alanı kurmak amacıyla toplum örgütleri ve vakıflar kuruldu. Örneğin, 1932 yılından beri Amman’da Çerkes Yardımlaşma Derneği faaliyet gösteriyor. Dernekte Çerkes ve Çeçen yaşlılar heyeti, kadın kolu, gençlik kulübü, “Ahli” spor kulübü, kütüphane ve arşiv bulunuyor. Yaşlılar heyeti (*Nahij Hase*) anlaşmazlıkların çözülmesiyle ilgileniyor, topluluğun çıkarlarını temsil ediyor, Ürdün’deki diğer etnik grupların ileri gelenleriyle temaslar kuruyor. 1971 yılında kurulan kadın kolu (*Tsıhubz Hase*) Çerkes kadınlarına iş kurma, çocukların eğitimi ve boş zamanları değerlendirme konularında yardımcı oluyor. 1974 yılında Çerkes okulunun açılmasına da kadın kolu öncülük etti. Gençlik kulübü (*Nıbjış’e Hase*) 1949 yılında kuruldu. Kulüp haftalık haber gazetesi çıkarıyor, Ürdün radyo ve televizyonu için tematik programlar hazırlıyor (Kuşhabiev, *Çerkesskaya...* 197).

Merkezi Amman’da bulunan Çerkes Yardımlaşma Derneği’nin Çerkeslerin yoğun yaşadığı yerlerde şubeleri var: Vadi as-Sir (1961’de kuruldu), An-Naur (1961), Suveylih (1959), Ez-Zarka (1964), Caraş (1984), Er-Rusayfa (1961). Çerkes derneklerinden başka, ülkede Çeçen kültür dernekleri de bulunuyor.

Tüm dünya genelinde Çerkeslerin temasını sağlayan örgüt, 1991 yılında Münih’te kurulan Dünya Çerkes Birliği. Açılışından bu yana dört kongre gerçekleştirdi (Nalçık 1991, Maykop 1993, Çerkessk 1996 ve Krasnodar 1998). Kongre çalışmalarına birçok ülkeden tanınmış politikacılar ve delegeler katıldı (Çerkesskiy mir 4-5). Diasporanın tarihi vatanla ilişkilerinin gelişmesine önemli bir katkı da 1993 yılında Nalçık’te kurulan Uluslararası Çerkes Bilimler Akademisi tarafından sağlanıyor. Akademi’nin Adıgey, Krasnodar ve Moskova’da olmak üzere üç merkezi (Moskova 1996’da kuruldu ve başında Muhadin Kumahov bulunuyor) ve yılda iki kez çıkarılan “*Dokladı AMAN*” adında bir yayını

ve dört şubesi (Abhazya, Krasnodar, Adıgey, İsrail) var.* Bugünlerde Ürdün'de bir şubenin açılması da tartışılıyor (Kushhabiev, *Çerkeskaya...* 197). Bütün bu örgütlerin aktivitelerinde bir düşünüş yaşansa da bugün de birleştirici rol oynamaya devam ediyorlar.

Manevi ihtiyaçların giderilmesi için gerekli maddi temeli sağlayan ekonomik ilişkilerin de önemi büyük. Dünya Çerkes Birliği üyeleri ve birçok uzman şimdiki durumda Çerkesler arasında ekonomik faaliyetlerin köprü olabileceğini düşünüyor. Adıgey Cumhuriyeti Geri Dönenlere Yardım Fonu başkanı Necdet Meşveş Hatam da bu görüşü paylaşanlar arasında yer alıyor.⁷ Ancak ekonomik ilişkiler bölgedeki genel istikrarsızlık ve Rusya'daki elverişsiz ekonomik durum nedeniyle zorlukla yürüyor. Bir Arap araştırmacı da şöyle diyor: "Ürdün Çerkeslerinde macera ruhu ve kendi girişimcilik becerilerine inanç yok" (Uardam).

Türkiye, Suriye ve Ürdün Çerkes toplumlarının temsilcileri İslam'ın Kafkasya'da canlanması için ellerinden geleni yaptılar. Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde 2002 yılında⁸ ortak yürütülen bir çalışmanın materyallerine dayanarak bu konuyla ilgili soruların çerçevesini belirlemeye ve öngörülebilir cevapları bulmaya çalışalım. Nesnel olguların yanında, ankete katılanlarla yapılan sohbetler gösterdi ki, Kabardey-Balkar'da İslam'ın canlanmasında diaspora Çerkeslerinin rolü üzerine iki görüş var. Birincisi geri dönenlerin düşüncesi; ikincisi ise Nalçık İslam Enstitüsü'nden ve Ortadoğu'nun dini eğitim kurumlarından mezun yerli Müslüman gençlerin bakış açısı.

1992 yılında cumhuriyetin başkentinde Şeriat Bilimleri Enstitüsü açıldı (günümüzdeki adı İslam Enstitüsü). Kuruluşundaki inisiyatif Ürdünlü repatriant Muhammed Heyr Huaj'a aittir. 1980'li yılların

* İnternet sitesinde yer alan bilgilere göre, Akademi (*Adıgskaya (Çerkeskaya) Mejdnarodnaya Akademiya nauk - AMAN*) 1992 yılında kuruldu. Günümüzde AMAN'ın Rusya'nın değişik bölgelerinden, ayrıca ABD, Abhazya, İspanya, İsrail, Kazakistan, Özbekistan, Türkiye ve Ürdün'den bilim, kültür, sanat, eğitim, devlet ve toplumsal faaliyet alanlarından 300'den fazla üyesi bulunuyor. Bünyesinde 9 şube ve 5 bilim merkezi faaliyet gösteriyor. <http://aman.niipma.ru> (ed.).

⁷ Yazarın saha çalışmaları. 1999. Maykop.

⁸ "Kabardey-Balkar'da İslam" saha araştırması.

sonunda Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'ne dönen Huaj birkaç yıl sonra dini eğitim veren bir kurs açtı. Ayrıca orali bilim adamı Zaur Naloyev ve başka bir repatriantla, Fuat Duğuj ile birlikte Kuran'ı Kabardeyeye çevirdi.⁹ Şeriat Bilimleri Enstitüsü'nün ilk eğitim kadrosunu yine farklı ülkelerden dönen Çerkesler oluşturdu. İslam'ın cumhuriyette canlanmasından hemen önce ilk repatriantlar eğitim faaliyetinin yanında yeni açılan veya mevcut camilerde imam da oldular. Örneğin yukarıda adı geçen Muhammed Heyr Huaj uzun yıllardır Kenje köyünde imamlık yapıyor, Suriye kökenli repatriant Samir Jambiko ise Argudan köyünde aşağı caminin imamı. Bu durum, o yıllarda yerli din adamları arasında İslam dini kurallarını ve Arapçayı iyi bilenlerin çok az olmasından kaynaklanıyor. Ankete katılanlardan biri şöyle bir yorumda bulundu: "Yerli gençler dine ilgi duyuyorlardı, ama bizler, gelenler, onlara ilham verdik, örnek olduk." Bu şekilde repatriantlar Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde dinin canlanmasında ve dini eğitimin oluşmasında önemli rol oynadılar.

Arap ülkelerinde eğitim alan ve günümüzde dini canlanmanın başını çeken genç Müslümanlar da bunu kabul ediyorlar. Ancak diasporadan gelenlerin katkılarını inkar etmeseler de dini duruma "olumsuz" etkilerini de unutmuyorlar. Bu daha çok ulusal özellikler, gelenekler ve diğer bazı etkenlerle ilgili olarak dile getiriliyor. "Bizim kendimizin İslam'ı canlandıracağımız an geldi. Bizim de artık bilenlerimiz var". Gerekli finans ve bilgi yardımını gösteren Arap ülkelerinden çeşitli örgütler de bunda kendi rollerini oynadılar.

Suudi Arabistan'ın ve diğer Arap devletlerinin bazı toplum vakıfları, bölgede Müslüman organizasyonların şubelerinin açılmasına ve cami inşa edilmesine izin verilmesi karşılığında Kafkasya'nın değişik işletmelerini maddi olarak destekliyorlar.¹⁰ Bunun diasporanın değil Müslüman devletlerin parası olduğunun altını çizmek gerekir. Diaspora Çerkes toplumunun Kafkasya'ya milyon dolarlar veya silah gönderecek maddi imkanları yok. Ancak bazı basın organlarında aksini iddia eden haberler çıkıyor. Ne yazık ki böyle dayanaksız, ama çok ciddi suçlamalar ve açıklamalar oldukça fazla. Elbette bu haberleri doğrulamak veya

⁹ "Kabardey-Balkar'da İslam" saha araştırması. Deft. 1/2/3.

¹⁰ Yazarın saha çalışmaları. 2001. Vladikavkaz. Deft 1/1/1

yalanlamak zor. Ürdün'ün çok güçlü iç ve dış istihbarat servislerine sahip bir devlet olduğunu, hukuk dışı her girişimin önlendiğini de belirtmek gerekir.

Yine de birinci Çeçen savaşı sırasında Çerkes ve Çeçen toplumlarının ilaç ve insani yardım topladığını kimse saklamıyor. Bazı diaspora temsilcileri Ürdün'de kendilerini özgür İçkerya'nın elçisi ilan ederek para toplamak için değişik Müslüman ülkeleri dolaşmışlar. Ankete katılan birinin bildirdiği üzere, bu paralar çoğu zaman Çeçenistan'a ulaşmamış. 1994-1995 yıllarında yurtseverliğin yükselişi toplumda somut eylemlerle gerçekleşirken, şimdi esas olarak Rusya'ya karşı duygusal karşı çıkışlarla ve insani yardımlarla sınırlı. Diaspora temsilcileriyle sohbetler, Rusya ve dış basın materyalleri diasporada milliyetçi eğilimlerinin gelişim dinamiğini izlememize izin veriyor. Aktif evre Kafkasya'da savaş sırasında yaşandı; o zaman çeşitli ülkelere Kuzey Kafkasyalılar tarihi vatanlarına gönüllü savaşçı olarak gitmeye çalıştılar. 1991-1992 Abhazya-Gürcistan savaşı sırasında ve ilk Çeçen savaşında bu yaşandı. Sayıları çok değildi, savaş faaliyetleri bittikten sonra da büyük çoğunluğu yaşadıkları ülkelere döndü.¹¹ 1994 yılında onlarca Çeçen, Ürdün'de sağlık kurumlarında tedavi edildi, iyileştikten sonra yine cepheye döndüler. Ancak 500 kadar Çerkes gönüllü olarak Kafkasya'ya gitmek istediğinde, toplumun ileri gelen yaşlıları insani yardımla sınırlı kalınmasını isteyerek buna kesin yasak koydular. 1999 yılında ise Ürdün hükümeti ülkede vakıf açılmasına ve Çeçenistan'a destek için toplu gösteriler düzenlenmesine izin vermedi.

Diaspora Çerkeslerinin aktivitesinde düşüş görülüyor fakat bunun yanında Suudi Arabistan, BAE, Türkiye ve diğer bazı Müslüman ülkeler Rusya'ya karşı savaşan Çeçenlere büyük yardım yapıyorlar, bu ülkelerde büyük ölçekli Çeçen yanlısı kampanyalar yürütülüyor. Örneğin Ankara'da 2000 yılında Kafkas diasporası temsilcilerinin konferansı düzenlendi, buraya Çeçenistan İçkeriya Cumhuriyeti başkanının dış ülkeler temsilcisi Said Hasan Abumuslimov da davet edildi. Konferansta Çeçenistan'ın bağımsızlığının tanınması, askeri ve adi suçları organize edenlerin ve gerçekleştirenlerin cezalandırılması gerektiğine dair bir karar kabul edildi. Bu konunun daha fazla

¹¹ Yazarın saha çalışmaları. 2001. Sohum, Deft. 1/1/2.

ayrıntısına girmeden sadece şunu hatırlatmak isterim ki, Türkiye’de aşırı milliyetçi "Bozkurtlar" partisi Çeçenleri aktif olarak destekliyor. Rusya hükümetine karşı gösteriler düzenliyor ve İstanbul’da Çeçenistan’ın temsilciliğinin Türk ve yabancı basın kuruluşlarıyla iletişimde aracı rolü üstleniyor.¹²

Ürdün toplumunun üyelerinin kimliğinden bahsedecek olursak, ankete katılanların çoğunluğu kendini Çerkes, onları tarihi vatanlarıyla yakınlaştıran belli değerlerin ve vasıfların taşıyıcısı olarak görüyor. Diğer yandan geleceklerini Ürdün’de görüyorlar ve orayı yaşamları ve kariyerleri için en uygun yer kabul ediyorlar. Kafkasya’daki istikrarsızlık tarihi vatanlarına dönmeye ilke olarak karşı olmayanları bile korkutuyor. Orası onlar için şiirsel hatıraların nesnesi, ziyaret edilmesi gereken ama yaşaması zor bir yer. Ankete katılanlar arasında, bir zamanlar Çerkeslere özgü bütün iyi vasıfları Kafkasya’da yaşayanların değil kendilerinin koruduğu, inançlarının daha güçlü olduğu ve aile geleneklerini daha iyi uyguladıkları yaygın bir düşünce. Gençler için kendilerini ve tarihlerini algılamada duygusallık öne çıkıyor, bu da yerli Arap yaşlılarıyla bazı sürtüşmelere neden oluyor. Doğal olarak hakim kültürün öğeleri ve düşünce yapısı Çerkeslerin geleneksel kültürüne nüfuz ediyor, bu da etnik kimliğin temel öğelerinin kısmi dönüşümüne yol açıyor.

Sonuç olarak, Ürdün’deki Çerkes toplumunun etkinliğinin aktif eylemlerden pasif manevi desteğe kadar farklılaştığını söyleyebiliriz. Sıklıkla diasporanın arkasında veya onun adıyla bütün toplumun itibarını zedeleyen başka güçler hareket ediyor. Diğer ülkelerdeki gibi Ürdün’deki Çerkesler de, savaştan küçük bir fanatik grup dışında, Kafkasya’da olan olaylardan çok kendi sorunlarıyla ilgililer. Önlerinde gerçek bir asimilasyon tehdidi bulunuyor. Kültürlerini, dillerini ve geleneklerini korumak onlar için birilerinin idealleri uğruna kanlarını akıtmaktan daha önemli. Kafkas diasporasında onu ihtiyatsız hareketlerden koruyan pragmatik sağduyu hakim.

¹² Bkz. [www.bestlibrary.ru/texts/tr/bush1/7.shtml].

Kaynakça

ASRSO-A, f. 12, op. 5, d. 20, l. 27.

AVPRI (Arhiv vneşney politiki Rossiyskoy imperii), f. 180, "Posolstvo v Konstantinopole", op. 517/2, 5084, l.

Chemso G. *Vozvraşçeniye*. Maykop, 2000.

Çerkesskiy mir, 1998, № 2.

Kushhabiev A.V. *Çerkesskaya diaspora v arabskih stranah (XIX—XX vv.)*. Nalçik, 1997.

Kushhabiev A.V. "İ dolşe veka dlitsya put na rodinu", *Çerkesskiy mir*, 1998, № 1.

O gosudarstvennoy politike RF v otnoşenii sooteçestvennikov za rubejom, No 99-F3 24.05.1999

Osman-bey. "Vospominaniya 1855 g.", *Kavkazskiy sbornik*. T. 2. Tiflis, 1877.

TsDNI KBR, f. R-865

Uardam Muhammad 'Ali. At-Tahavvulyat fi-l-Muchtama'at al-Mahalliya al-Urduniya min Usul Şarkasiya fi-l-Fitra min 1878-2000 (Çerkesler Örneğinde Yerel Ürdün Toplumlarında 1878'de 2000'e Kadar Olan Dönemde Değişimler), Amman, 2000.

Unezhev K.H. Traditsionnaya kultura adıgov (dok.dis.). Rostov n/D, 1998. S. 75.

Zakon o gosudarstvennoy politike Rossiyskoy Federatsii v otnoşenii sooteçestvennikov za rubejom, 31.05.2002.